

I KRONIKA 2020 68

68
2020

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2020, letnik 68, številka 1

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Eva Holz (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana),
dr. Miha Kosi (Ljubljana), dr. Harald Krahwinkel (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

4. februarja 2020

Naslednja številka izide/ Next issue:

junij/ June 2020

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gasperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

UDK/ UDC:

Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ *Slovenian Research Agency*

ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

500 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus;
Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Vodnjak v parku Term Šmarješke Toplice/ Fountain in the park of the Šmarješke Toplice Thermal Spa (arhiv Term Krka).

Na zadnji strani/ Back cover: Conrad Grefe: Stara Loka/ Altenlack (C. Grefe, P. Radics: Alt-Krain. Wien, Laibach, 1900).

KAZALO

Razprave

Martin Bele:	Viltuška veja gospodov Mariborskih pred letom 1311.....5
Patrizia Farinelli:	Prevzeta od Zoisovega znanja in prijaznosti: Gaetano Cattaneo in Giovanni Scopoli v Ljubljani (april 1812)19
Damir Globočnik:	Prešernova slovesnost v Vrbi 15. septembra 187229
Marija Čipić Rehar:	Jurij Humar – nova spoznanja o njegovem življenju in delu41
Simona Kermavnar:	Vodnjak v parku Term Šmarješke Toplice.....55
Renata Komić Marn:	Zbirateljstvo in umetnostni trg v Ljubljani med obema vojnoma na primeru razprodaje Strahlove zbirke69
Mateja Ratej:	Vranglovci kot jugoslovanski graničarji na Kozjaku v dvajsetih letih 20. stoletja. Primer Simeona Britvina89
Aneja Rože:	Franciscejski kataster kot vir za preučevanje zgodovine vodne infrastrukture in preskrbovanja z vodo. Davčni okraj Sežana99
Rok Poles:	Od srčastega ščita do srčastih kamnov. Prispevek k poznavanju šoštanjkega grba117

Po razstavah

Ko zapoje kovina: nastajanje muzejske razstave o tisočletjih metalurgije na Slovenskem (<i>Tomaž Lazar</i>)135
--

Jubilej

Darja Mihelič – sedemdesetletnica (<i>Petra Svoljšak</i>)145
--

Ocene in poročila

Matjaž Bizjak: Rodbina Gall in njene veje v srednjem veku (<i>Martin Bele</i>)149
Janez Höfler: Lastniške cerkve v Sloveniji. Raziskana, registrirana in potencialna zgodnjerednjeveška grobišča (<i>Jure Volčjak</i>)150
Dvorec Betnava (ur. Franci Lazarini in Miha Preinfalk) (<i>Dejan Zadavec</i>)152

David Petelin: Živeti v socialistični Ljubljani. Mestno življenje v prvih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni (<i>Jelka Piškurić</i>)	153
Jelka Piškurić: »Bili nekoč so lepi časi«. Vsakdanjik v Ljubljani v času socializma (<i>Marija Počivavšek</i>)	155
Ota Konrád in Rudolf Kučera: Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922 (<i>Eva Holz</i>)	156

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 615.89-051(497.451)"18"
929Humar J.

Prejeto: 7. 10. 2019

Marija Čipić Reharmag. zgod. in dipl. etn., arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mestni trg 27, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: marija.cipic-rehar@zal-lj.si

Jurij Humar – nova spoznanja o njegovem življenju in delu

IZVLEČEK

Jurij Humar (1819–1890) je bil ljudski zdravilec in duhovnik ljubljanske škofije, ki se je ukvarjal s homeopatijo in magnetizmom. O njegovem zdravljenju je bilo objavljenih že veliko del, predvsem o njegovem zadnjem obdobju v letih 1876–1890, ko je deloval na Primskovem. Članek je v glavnem posvečen obdobju pred njegovim prihodom na Primskovo in s tem še neuporabljenim virom iz župnij Adlešiči, Črmošnjice, Sostro in Stara Oselica, ki ga kot človeka pokažejo v novi luči. Na novo so odkriti razlogi za njegovo dopisovanje z misijonarji, saj je tudi on želel v misijone v Severno Ameriko. Dokumentacija, ki kaže na težak značaj in samovoljnost ter težave s cerkvenimi in posvetnimi oblastmi zaradi zdravljenja, pa pojasnjuje, zakaj je duhovnik z obsežnim znanjem številnih jezikov, fizike, teologije, naravoslovja in astronomije živel odmaknjeno od izobraževalnih ustanov globoko na podeželju.

KLJUČNE BESEDE

Jurij Humar, duhovnik, ljudsko zdravilstvo, živalski magnetizem, homeopatija, misijonarji

ABSTRACT

JURIJ HUMAR – NEW KNOWLEDGE ON HIS LIFE AND WORK

Jurij Humar (1819–1890) was a folk healer and a priest of the Ljubljana Diocese practicing homeopathy and magnetism. Although many works have been published on his healing practices, most focused on his last period, 1876–1890, when he served in Primskovo. The article largely focuses on the period before Humar's arrival in Primskovo and hence on parish sources that have so far not been used and that now shed new light on his personality. It presents the newly discovered motives for his correspondence with missionaries, as he too wanted to join the missions to North America. Apart from revealing his difficult character as well as brushes with church and secular authorities over his healing practice, the documents also elucidate why a priest so well-versed in languages, physics, theology, natural sciences, and astronomy chose to live a secluded life in a rural environment away from educational institutions.

KEY WORDS

Jurij Humar, priest, traditional healing, animal magnetism, homeopathy, missionaries

Uvod

Duhovnik ljubljanske škofije Jurij Humar (1819–1890) je bil ljudski zdravilec ter kot tak poznan predvsem v krogih homeopatov in zdravilcev. Kljub temu, da je umrl pred skoraj 130 leti, njegov grob na Primskovem še vedno obiskujejo posamezniki, ki menijo, da okolica groba izžareva zdravilno energijo.

Spomin nanj pomaga vzdrževati tudi Etnološko društvo Jurija Humarja na Primskovem, ki je aprila 2019 poskrbelo za že tretjo, popravljeno in dopolnjeno izdajo knjige Janeza Žurge z naslovom *Čudodelnik s Primskovega, Jurij Humar 1819–1890*.¹ V njej je najprej v uvodu opisano Humarjevo življenje, sledita njegov rodovnik in osrednji del, kjer so objavljena pisma sorodnikom ter natančno opisani načini, s katerimi je zdravil različne težave in bolezni. Poleg te knjige je o Humarjevem življenju in delu doslej izšlo kar precej druge literature. V *Etnologu* je leta 2005 Nena Židov objavila članek o Humarju in njegovem zdravljenju ljudi, v katerem se je osredotočila predvsem na načine zdravljenja in zdravilne pripomočke. Humarja je v članku »Zdravstvena kultura agrarnega prebivalstva v 19. stoletju«, objavljenem v letih 1988–1990, omenila Marija Makarovič. Poleg znanstvenih člankov so v različnih obdobjih izšli tudi razni prispevki v dnevnem časopisu. Tako je Pavel Lokovšek v časopisu *Slovenec* leta 1932 objavil članek »Primskovski gospod«, Viktor Čadež pa naslednjega leta »Pisma Primskovskega gospoda« v istem časopisu. Dve leti zatem je Ivan Šašel prav tako v *Slovincu* objavil »Črtice iz življenja in delovanja nekdanjega Primskovega gospoda«. Takoj po Humarjevi smrti je leta 1891 v *Zgodnji Danici* izpod peresa Frančiška Lampeta izšel članek v več nadaljevanjih »Jurij Humar«. O njem je sredi 19. stoletja v *Podobah prednikov* pisal tudi Janez Trdina. Življenje Jurija Humarja so podrobno predstavili v zborniku ob 250-letnici župnije Primskovo leta 2003: tamkajšnji župnik Pavel Sporn je takrat ponovno objavil del že objavljenih tekstov o Humarju in del novih člankov o njem; Matej Suhač se je posvetil težavam, ki jih je imel Humar na Primskovem s posvetno in cerkveno oblastjo, Pavel Sporn, Janez Mervič, Mirko Žerjav in Roman Globokar pa so o Humarju pisali vsak s svojega stališča – Sporn duhovniškega, Mervič medicinskega, Žerjav rokohitskega in Globokar s stališča moralne teologije.

Življenje in delo Jurija Humarja se tako zdi dobera obdelano. Pri prebiranju njegovih življenjepisov pa se je porodilo vprašanje, zakaj so duhovnika, ki je govoril nemščino, italijanščino, francoščino, angleščino, latinščino, grščino in hebrejščino, poznal slovanske jezike, preučeval sanskrit in ga očitno tudi obvladal, saj je redno pisal v njem, ter sestavil med-

Ljudski zdravilec in duhovnik Jurij Humar

narodni jezik z 2.000 besedami in 200 oblikami, ki naj bi služil misijonarjem,² imenovali za župnika v oddaljene kraje, kjer ni bilo izobraževalnih ustanov, knjižnic ali šol. Če na seznam dodamo še njegovo zanimanje za filozofijo, teologijo, naravoslovje in astronomijo, je jasno, da je bil to zelo izobražen človek.³

Podroben pregled literature je pokazal, da so se pisci osredotočali predvsem na poznejši del njegovega življenja, in sicer na obdobje, ki ga je preživel na Primskovem, ko je bil že znan zdravilec in so k njemu drle množice ljudi. Iz do sedaj še neobjavljene arhivske dokumentacije v Nadškofjskem arhivu Ljubljana pa lahko rekonstruiramo tudi njegovo mladostno obdobje, ki nazorno pokaže, zakaj ga je pot zanesla prav na Primskovo.

Kaplan v Adlešičih, Črmošnjicah in Sostrem

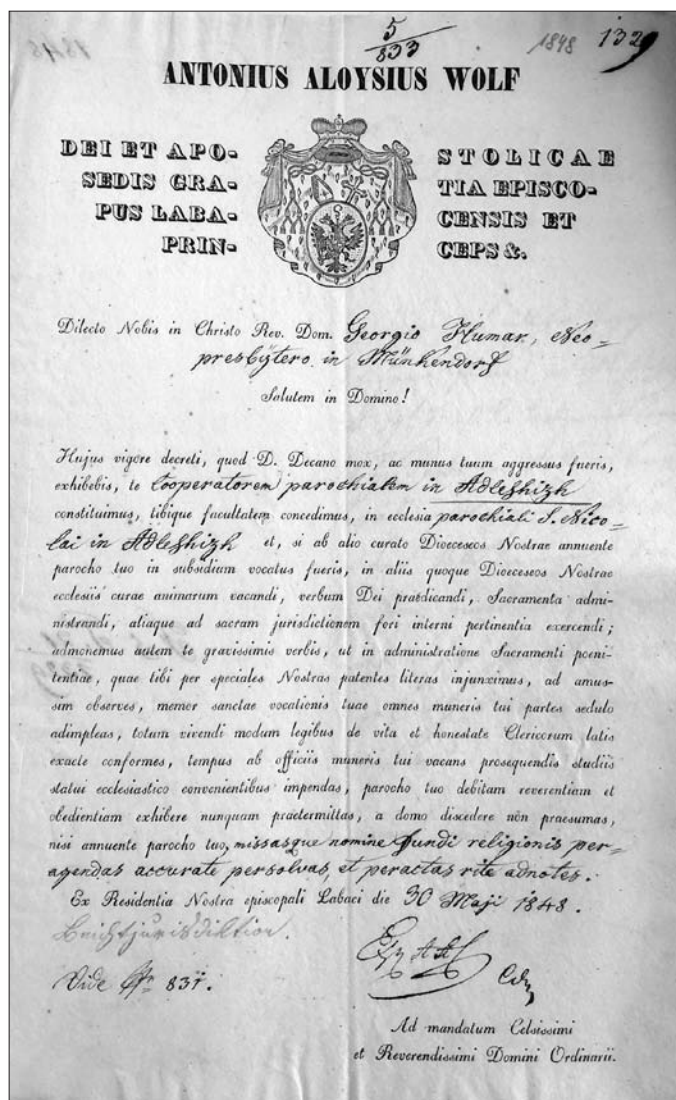
Jurij Humar se je rodil 14. aprila 1819 v hiši Vodic nad Kamnikom 1 v župniji Mekinje kmečkima staršema Valentinu Humarju in Ani, rojeni Šinkovc.⁴ Osnovno šolanje je začel v Kamniku, vendar ga sprva ni zaključil. Po nekaj letih je šolanje nadaljeval,

¹ Prva izdaja je bila objavljena leta 1969. Vsa v uvodu navedena dela so našeta na koncu članka med literaturo.

² Prav tam, str. 7.

³ Židov, *Jurij Humar*, str. 325–326.

⁴ NŠAL, *ŽA Mekinje*, Krstna knjiga 1800–1828, str. 142–143.

Imenovanje Jurija Humarja za kaplana v Adlešičih, 30. avgust 1848 (NŠAL, ŠAL – Ž, š. 1, Adlešiči, 1796–1919).

in sicer na gimnaziji v Karlovcu, zadnje razrede pa je naredil v Ljubljani. Po opravljeni maturi je vstopil v bogoslovje in bil leta 1847 pri 28 letih posvečen v mašnika.⁵

Aktivno delovanje Humarja kot duhovnika lahko razdelimo v dve obdobji. Prvo obsega leta od 1848 do 1858, ko je opravljal delo kaplana v Adlešičih (1848–1850), Črmošnjicah (1850–1853) in Sostrem (1853–1858). V drugem obdobju je deloval kot župnijski upravitelj oziroma župnik, in sicer od leta 1858 do smrti leta 1890. V tem obdobju je služboval v Stari Oselici (1858–1862), Črmošnjicah (1862–1876) in na Primskovem na Dolenjskem (1876–1890). Gre v glavnem za manjše kraje, oddaljene od večjih mest in pomembnih ustanov.

Humar je mašnik postal 31. julija 1847 in zatem deset mesecev čakal na cerkveno službo. Z dekretom

ljublanskega škofa Antona Alojzija Wolfa je 17. junija 1848 prišel za kaplana v Adlešiče in tam ostal do 26. septembra 1850.⁶ Kot je razvidno iz gradiva za župnijo Adlešiči, se je Humar že tam rad sprl s farani in so ga poznali kot človeka nagle jeze.⁷

Po zaključku kaplanovanja v Adlešičih je dobil dekret za Faro pri Kostelu, vendar tja ni odšel.⁸ Namesto tega se je oktobra 1850 iz Adlešičev odpravil v Črmošnjice in tam ostal vse do leta 1853.⁹

4. aprila 1853 mu je ljubljanski škof izdal dekret o imenovanju za kaplana v Sostrem in Humar se je iz Bele krajine preselil v glavno mesto. Že kmalu po

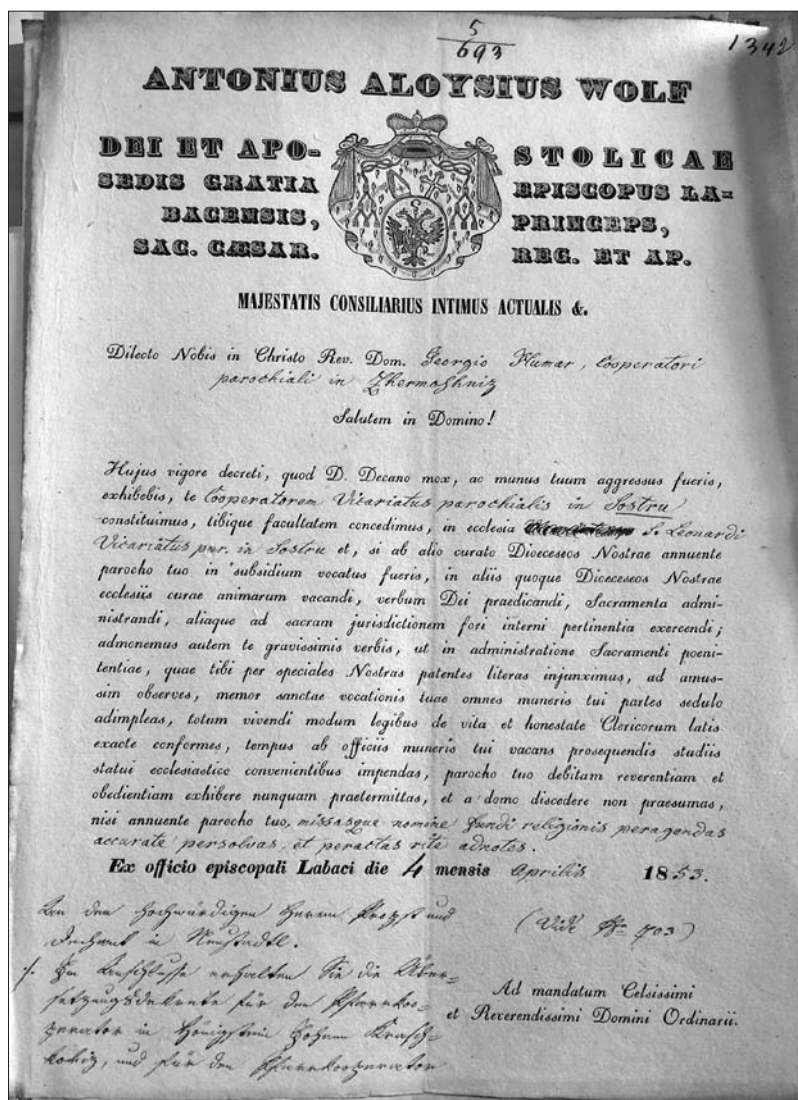
⁶ NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, f. 375, Adlešiči, kaplani.

⁷ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 1, Adlešiči, 1796–1919, Leto 1850.

⁸ NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, f. 379, Stara Oselica, župniki.

⁹ NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, f. 375, Črmošnjice, kaplani.

⁵ Žurga in Maršič, *Čudodelnik s Primskovega*, str. 5–6.

Imenovanje Jurija Humarja za kaplana v Sostrem, 4. april 1853 (NŠAL, ŠAL – Ž, š. 309, Sostro, 1658–1861).

njegovem priходу so škofu o njem pisali iz ljubljanske žandarmerije, in sicer o govoricah, da na črno in brez kakršnegakoli zdravniškega znanja zdravi bolne. Nadalje so 22. septembra 1853 žandarji ugotovili, da k Humarju »na točno določeno oddaljeno mesto« prihajajo množice ljudi iz različnih družbenih plasti, da bi jih ozdravil. Žandarji so ga zaradi dela na črno in nedovoljenega zdravljenja prijavili na okrajno glavarstvo, obveščen je bil tudi škofijski ordinariat.¹⁰ Humarja so kaznovali po 343. členu kazenskega zakonika, ki prepoveduje zdravljenje z magnetizmom ali s hipnozo ter poleg prepovedi in prekinitve zdravljenja predvideva zaporno kazen od enega do šestih mesecev. Če pa bi pacient umrl, bi bil Humar kaznovan po 335. členu, ki predvideva zaporno kazen od šestih mesecev do enega leta.

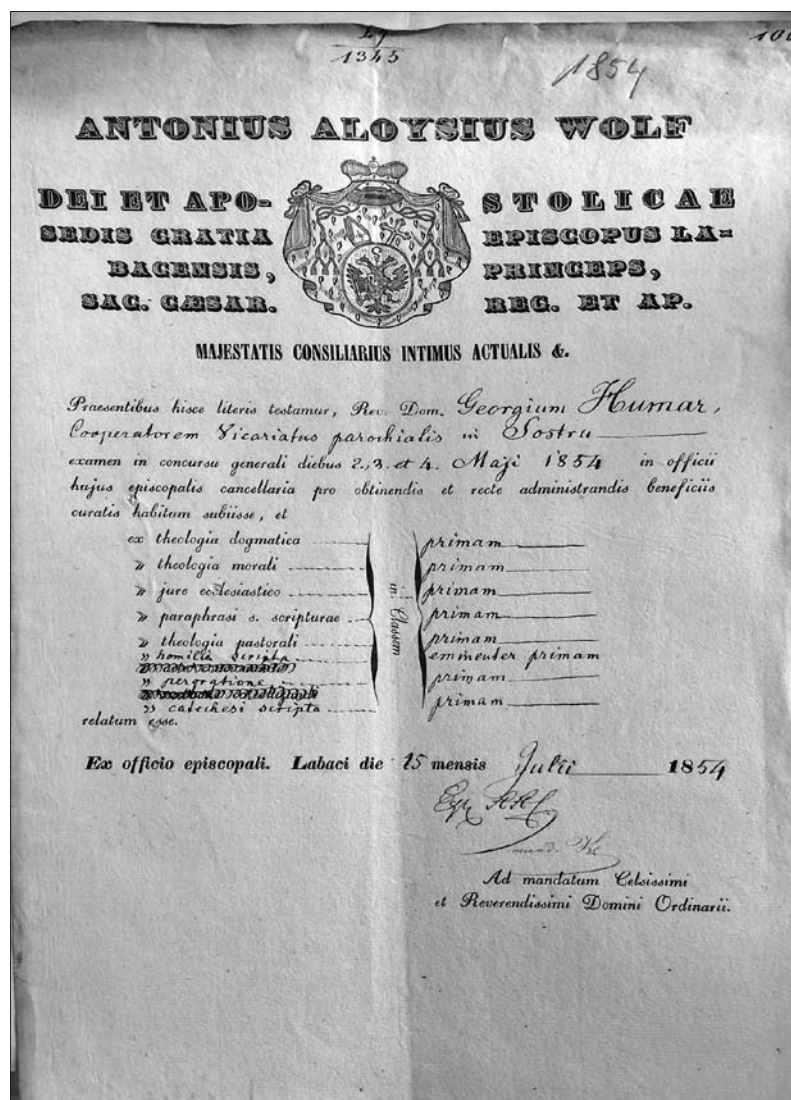
¹⁰ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 309, Sostro, 1658–1861, Dopis žandarmerije, 26. 9. 1853.

Župnik v Sostrem Anton Gregorc je dobil od ljubljanskega škofijskega ordinariata pisno naročilo, naj preveri, kakšno je dejansko stanje in ali Humar res ljudem proti plačilu daje homeopatska zdravila oziroma jih zdravi z živalskim magnetizmom.¹¹ Poleg tega je ordinariat zanimalo, ali je Humar koga dejansko ozdravil ali pa pri tem ni bil uspešen.¹² Pristojni župnik je preveril navedene trditve in ordinariatu odpisal, da se Humar ne ukvarja niti s homeopatijo niti z alopatijo,¹³ temveč da je le eni osebi svetoval alopatska zdravila, ni pa ji predpisal odmer-

¹¹ Gre za zdravilni učinek magnetov, ki ga je konec 18. stoletja utemeljil Franz Mesmer. Po njegovih navodilih je pacient popil pripravek z železom, nato pa so mu na različne dele telesa pritrdili magnete in izvedli določene premike.

¹² NŠAL, ŠAL – Ž, š. 309, Sostro, 1658–1861, Dopis škofijskega ordinariata, 30. 9. 1853.

¹³ Alopatija je zdravljenje z zdravili, katerih učinek je nasproten simptomom bolezni (Fran).

Humarjevo spričevalo župnijskega izpita z dne 15. julija 1854 (NŠAL, ŠAL – Ž, š. 309, Sostro, 1658–1861).

ka ali česa podobnega. Glede živalskega magnetizma je Gregorc menil, da je šlo za en sam primer, ki pa na bolno osebo ni imel učinka, pač pa je bil Humar po njegovem mnenju uspešen pri drugih, ki so se nanj obračali zaradi glavobola, zobobola in revmatizma. Prav tako mu ni bilo znano, da bi kdo zaradi Humarjevega zdravljenja umrl, je pa Humar za trud in delo vzel nekaj denarja. V poročilu župnika Gregorca je nadalje zapisano, da od 3. oktobra, ko je ordinariat Humarja posvaril glede zdravljenja, do 9. oktobra ta ni zdravil nobene osebe in da v zadnjih dneh bolniki sicer ponovno prihajajo, vendar pa jih Humar ne zdravi več z gladenjem, temveč z dotikanjem in gledanjem.¹⁴ S tem se dokumenti, ki pričajo o Humarjevi zdravilski dejavnosti v Sostrem, končajo. Iz poznejših dokumentov še izvemo, da je bil takrat tudi

kaznovan, vendar ni razvidno, na kakšen način.¹⁵

Humar je kaplansko službo opravljal kar deset let. Župnijski izpit iz osmih predmetov je opravil na škofijskem ordinariatu v Ljubljani med 2. in 4. majem 1854, 15. julija pa so mu o tem izdali potrdilo.¹⁶

Župnik v Stari Oselici

Ljubljanski škof Wolf je z dekretom spomladi 1858 Humarja imenoval za provizorja in administratorja v Stari Oselici, ker je dotakratni župnik Kajetan Huber odšel za župnika v Čemšenik. Humar naj bi se v Staro Oselico preselil po 24. aprilu, ko bi Huber odšel in bi uredili vso dokumentacijo ter finančne zadeve.

¹⁴ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 309, Sostro, 1658–1861, Dopis Antona Gregorca, 13. 10. 1853.

¹⁵ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 320, Stara Oselica, 1781–1960, Dopisi glede preiskovanja Humarja, 20.–21. 10. 1858.

¹⁶ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 309, Sostro, 1658–1861, Izkaz o konkurznem izpitu, 15. 7. 1854.

Kmalu po prihodu jeseni 1858 so se za Humarja začele težave. Deželne oblasti so škofijski ordinariat obvestile, da je v župnišču v Stari Oselici 70-letni Heleni Mandelc iz okraja Radovljica Humar zdravil udarec na glavi, a je ta takoj po zdravljenju umrla. Okrajni urad je tja takoj poslal preiskovalnega sodnika, da bi zagotovil objektivnost postopka in preiskal zadevo. Sledila je podrobna preiskava, v kateri je sodišče na prvi instanci ugotovilo, da se Humar že dolgo ukvarja z zdravljenjem ljudi, da je bil pred petimi leti zato že kaznovan ter da k njemu prihajajo množice ljudi iz različnih stanov, dnevno okrog 60, včasih pa celo 80 ljudi, med drugim tudi iz drugih okrajev. Preiskovalni sodnik in dr. Napret sta preiskala župnišče ter našla »medicino« – vrček z vodo iz vodnjaka, ki jo je Humar dajal piti bolnikom. To vodo je uporabil tudi za zdravljenje oči pokojne Helene Mandelc in za druge bolnike. Humar je pojasnil, da denar, ki ga dobi za zdravljenje ljudi, daje za obnovo cerkve, kuharico in gospodinjo ali pa za revne. Preiskovalca sta ugotovila, da je Humar vsekakor kriv kršenja določenih zakonov, vendar pa v dopisih ni bilo navedeno, ali so ga kaznovali ali ne.¹⁷

Dokumenti v naslednjih letih ne prinašajo podatkov o tem, da je Humar deloval kot zdravilec, kar pa seveda ne pomeni, da je s tem prenehal.

Župnik v Črmošnjicah

Novi ljubljanski škof Jernej Vidmar je Humarja 20. oktobra 1862 potrdil za župnika v Črmošnjicah, potem ko ga je 11. julija 1862 izbral patron knez Auersperg.¹⁸ Kočevski knezi Auerspergi so namreč imeli na Kočevskem kar enajst patronatov, in sicer Kočevje, Stara Cerkev, Mozelj, Škrilj (Zdihovo), Kočevska Reka, Koprivnik na Kočevskem, Črmošnjice, Kočevske Poljane, Stari Log, Osilnica in Dolenjske Toplice.¹⁹ To je pomenilo, da so ob gradnji cerkve ali ustanavljanju kaplanije oziroma župnije določeno premoženje namenili za vzdrževanje cerkve in duhovnika ter s tem pridobili pravico patrona, kar se je kazalo v vplivu na imenovanje duhovnika. Poleg tega so imeli posebno častno mesto v cerkvi ter ob raznih slovesnostih. Ob izbiranju duhovnika so škofje patronom posredovali listo duhovnikov, ki so se potegovali za mesto, pri čemer so jih škofje rangirali po svoji presoji ali glede na njihovo starost, patroni pa so svojo izbiro posredovali škofu, ki je duhovnika imenoval.²⁰

Župnija Črmošnjice je leta 1862 štela 2.269 duš in je imela poleg župnika Humarja še kaplana: najprej Franca Grivca, za njim pa Janeza Germa. Tu

je bival tudi upokojeni duhovnik Jurij Jonke,²¹ ki je umrl 12. maja 1864. Od leta 1866 ni bilo več kaplana, tako da je Humar ostal sam v župniji.²²

Humar je konec leta 1863 škofijski ordinariat v Ljubljani zaprosil za odpust iz ljubljanske škofije in dovoljenje za odhod v škofijo St. Paul v Minnesoti. Ta je bila ustanovljena leta 1851, naslednjega leta pa se je tja preselil misijonar Franc Pirc. Ustanovil je misijon Crow Wing, postavil šolo in cerkve ter misijonaril med Indijanci in belimi prišleki, ki so k njemu menda prihajali v trumah. Ker ga je pestilo vse večje pomanjkanje misijonarjev, pisne spodbude pa niso delovale, se je v začetku leta 1864 vrnil v Evropo, obiskal več krajev ter poskušal več duhovnikov prepričati, da bi se mu pridružili.²³ Pirc je bil v pisnih stikih tudi s Humarjem. 19. marca 1864 mu je z Dunaja pisal, da je sicer zelo vesel njegove želje po odhodu v indijanski misijon, da pa v tistem trenutku ni bilo več mogoče, da bi odpotoval z njim, saj se je Pirc ravno vračal v misijone, Humar pa bi potreboval kar nekaj časa, da bi uredil vse potrebne dokumente. Kljub temu se je zelo veselil tega, da bi Humar skupaj s Fajdigo²⁴ prišel v njegov misijon. Pristavil je še, da ga je ljubljanski škof seznanil s tem, da razen Jožefa Franciška Buha ne more pogrešiti nobenega duhovnika več, ker ima trenutno premalo duhovnikov. Poleg tega je dodal, da bi pristanek za odhod iz škofije lahko dobila, šele ko bo opravljena ordinacija četrtega letnika bogoslovcev. Pirc je Humarju priporočal, naj se uči in vadi francoščino, ki je tam po tradiciji francoskih jezuitov simbol katoliške vere in je uporabna tudi v misijonih. Ko bo dobil škofovo dovoljenje, naj mu to sporoči, da mu bo poslal indijanski slovar, tako da se bo naučil jezika.²⁵ Humar je očitno res počakal do poletja in ordinacij, potem pa vložil prošnjo, v kateri je navedel, da čuti veliko željo in zadovoljstvo, da bi odšel v misijone. Kljub svojim 45 letom je bil zdrav in močan; poleg tega je bil že dogovorjen, da ga bodo sprejeli, menil pa je, da bo kak duhovnik pripravljen priti v Črmošnjice, potem ko je upokojeni duhovnik Jurij Jonke umrl in je bilo na voljo več denarja za vzdrževanje duhovnika.²⁶

O Humarju je moral 20. julija 1864 podati mnenje dekan v Novem mestu Jernej Arko, pod katerega so spadale Črmošnjice. Arko je zapisal, da nima nič proti Humarjevi prošnji, čeprav šteje že 45 let, saj je utrjen in klen mož, poleg tega tudi izjemen talent za jezike, tako da bi se vseh potrebnih jezikov nedvomno brez težav naučil. Dekan je v pismu

²¹ *Catalogus cleri tum saecularis tum regularis diocesis Labacensis*, Ljubljana, 1864.

²² *Catalogus cleri tum saecularis tum regularis diocesis Labacensis*, Ljubljana, 1862–1872.

²³ Brvar in Ceglar, *Življenje in delo*, str. 471.

²⁴ Verjetno gre za Janeza Fajdigo, takrat kaplana v Črnomlju.

²⁵ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Pismo Franca Pirca, 19. 3. 1864.

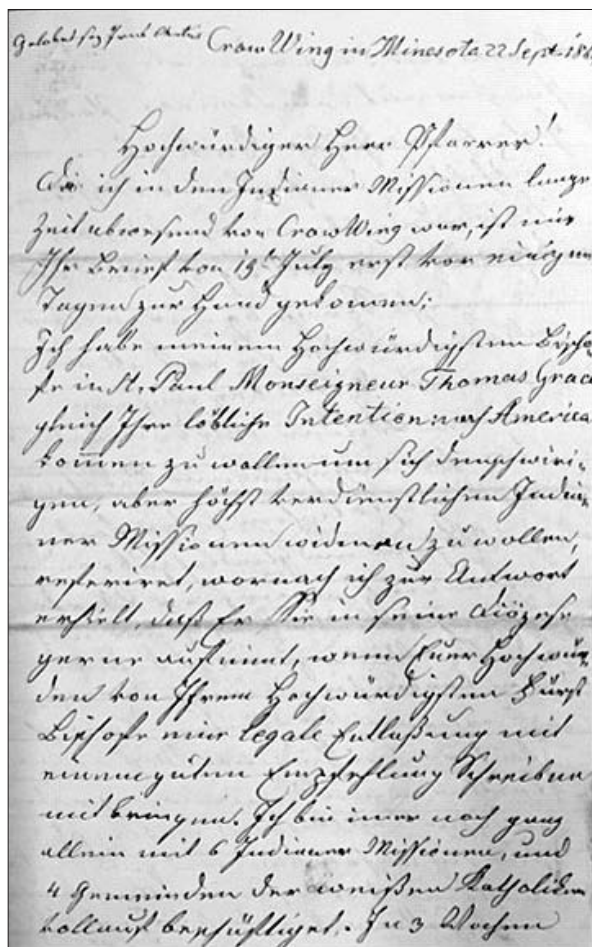
²⁶ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis Jurija Humarja škofijski pisarni, 15. 7. 1864.

¹⁷ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 320, Stara Oselica, 1781–1960, Dopisi glede preiskovanja Humarja, 20.–21. 10. 1858.

¹⁸ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Imenovanje za župnika v Črmošnjicah, 1862.

¹⁹ Ambrožič, *Patronatno pravo*, str. 71–88.

²⁰ Prav tam.

Pismo misijonarja Franca Pirca Humarju,
22. september 1864 (NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45,
Črmošnjice, 1756–1886).

nadalje navedel, da Humar živi zelo moralno in da ima rad svojo župnijsko skupnost, in to še od takrat, ko je bil tu kaplan. Poleg tega mu je naklonjen večji del župljanov, saj zanje skrbi v vseh pogledih. Najpomembnejši razlog za odhod v misijone pa naj bi bili skromni dohodki, ki jih prinaša službovanje v Črmošnjicah, pri čemer je dekan Arko poudaril, da Humar ni človek, ki bi bil navezan na denar, in da je navajen na skromne dohodke, vendar pa bi bilo dobro, da bi se mu ti povečali. Škofijska pisarna je obljubila, da bo njegovo prošnjo skrbno preučila.²⁷

Humar in misijonar Pirc sta nadaljevala dopisovanje, ki je bilo časovno zelo razpotegnjeno. Humar je na primer Pircu pisal 19. julija 1864, ta pa je njegovo pismo zaradi potovanja po misijonu dobil šele septembra. 22. septembra 1864 mu je odgovoril, da je svojega škofa Thomasa Gracea obvestil o Humarjevi želji po prihodu v škofijo in da se je škof s tem strinjal, vendar pod pogojem, da Humar pridobi ura-

dno potrdilo o odpustu iz škofije in škofovo priporočilno pismo. Pirc je ponovno poudaril, da potrebuje pomoč, saj je v šestih indijanskih misijonih in štirih belih skupnostih sam, ter da naj bi v roku treh tednov prišli trije novi duhovniki in še Jožef Francišek Buh. Za Humarja je predvidel, da bo po prihodu ostal mesec dni pri njem v Crow Wingu, kjer se bo naučil jezika in se seznanil z načinom življenja Indijancev. Poleg tega bo moral preučiti katekizem v njihovem jeziku, da bo lahko oznanjal vero. Podrobno mu je opisal tudi pot do misijona. Potovanje je takrat trajalo od 20 do 25 dni z vlakom in parnikom, potni stroški so znašali okrog 200 goldinarjev, običajno pa jih je poravnala Leopoldinina ustanova Avstrijskega cesarstva v podporo ameriškim misijonom. Pirc je nazorno pojasnil, da je življenje v indijanskih misijonih težko, na voljo so bile ribe, pridelki iz vrtov in divji kruh. Moko, sladkor, sir in meso je bilo treba kupiti, zato naj bi misijonarji s seboj prinesli nekaj denarja oziroma se obrnili na Leopoldinino ustanovo na Dunaju ali na Misijonsko društvo v Münchnu. Razmere v Minnesoti so bile po Pircevih besedah žal takšne, da škof v St. Paulu ni imel denarja za podporanje misijonarjev.²⁸

Humarjevi dohodki v Črmošnjicah so bili očitno res težava, saj je ta škofijski ordinariat zaprosil za povečanje kongrua,²⁹ in sicer z 108 na 148 goldinarjev letno.³⁰ Dekan v Novem mestu je kot pristojni za Črmošnjice ordinariat seznanil, da med župnikom Humarjem in kaplanom v Črmošnjicah potekajo spori glede dohodkov, saj je leta 1848 z zemljiško odvezo prišlo do sprememb glede urbarialne desetine in primščine, pri čemer so se davki dvakrat povečali, pa tudi živila so se podražila.³¹ S 1. januarjem 1865 je deželni namestnik Humarju dovolil povečanje kongrua na 122 goldinarjev letno.³²

Humar je v pismu škofu 9. marca 1865 zaprosil za odpustno pismo iz ljubljanske škofije oziroma za priporočilno pismo škofu v Minnesoti, pri čemer je hotel urediti tudi vso dokumentacijo – predvsem finance – v župniji, tako da bi jo lahko do 23. aprila predal in potem odpotoval.³³ Škofijski ordinariat je 20. aprila 1865 Humarju izdal dovoljenje, da lahko kot misijonar odide v Minnesoto in da ga pri tem ne zadenejo nobene cerkvene kazni zaradi odhoda.³⁴ Vendar pa si je Humar očitno premislil, saj je

²⁸ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Pismo Franca Pirca Juriju Humarju, 22. 9. 1864.

²⁹ Kongrua je bila plača duhovnikov, ki so jo prejeli od države.

³⁰ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis Jurija Humarja škofijski pisarni, 6. 2. 1865.

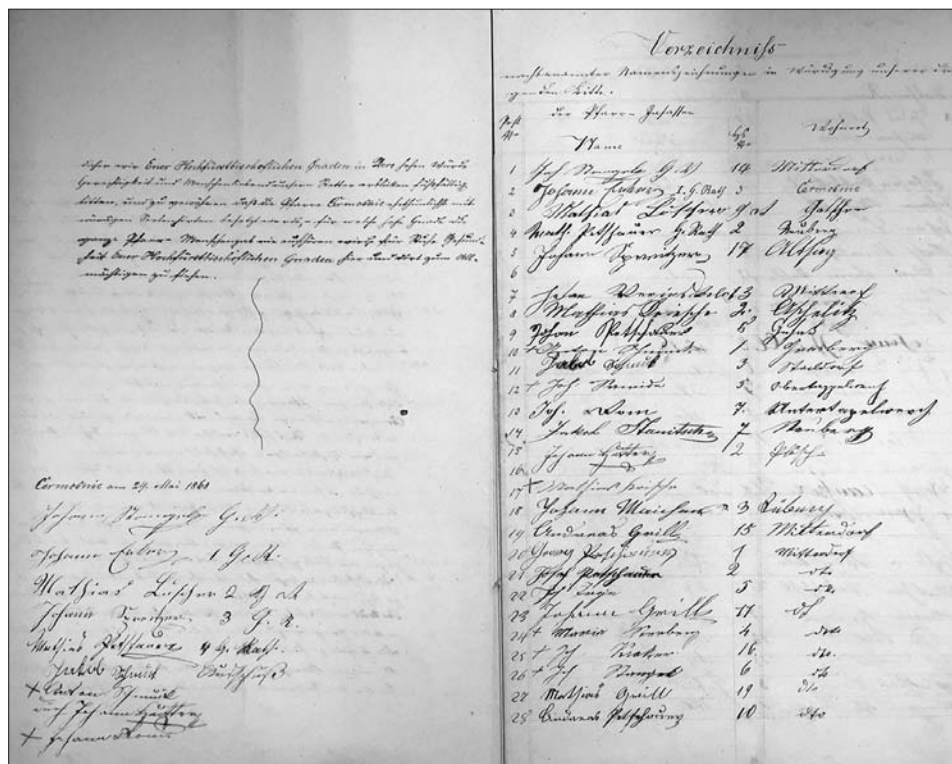
³¹ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis dekana škofijskemu ordinariatu, 11. 2. 1865.

³² NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis deželnega namestništva škofijskemu ordinariatu, 26. 4. 1865.

³³ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis Jurija Humarja ljubljanskemu škofu, 9. 3. 1865.

³⁴ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis škofijskega ordinariata, 20. 4. 1865.

²⁷ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis dekana škofijski pisarni, 20. 7. 1864.

Pritožba črmošnjiških župljanov z zbranimi podpisi (NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886).

ostal župnik v Črmošnjicah, pa tudi dovoljenje je ostalo pri dekanu Arku v Novem mestu. Naslednji dokument škofijskega ordinariata v Ljubljani z dne 26. aprila 1865 prinaša odločitev, da se Humarjeva plača poveča, vendar pa v primeru, da bi zaprosil za nadaljnje povečanje, to ne bi bilo možno.³⁵

Žal za naslednji dve leti ni bilo mogoče najti dokumentov, ki bi pričali o Humarjevem življenju in delu v Črmošnjicah. Z letom 1868 pa se je položaj precej spremenil: med gradivom tako najdemo številne pritožbe vernikov, pa tudi dveh kaplanov, ki sta za kratek čas prišla v Črmošnjice – to sta bila Franc Černilogar in Janez Merjasec –, nad župnikom. Kot se je izkazalo, je bil Humar precej svojeglav in se je težko prilagajal. V nadškofijskem arhivu je shranjena obsežna pritožba vernikov z dne 16. junija 1868, pod katero so podpisani 203 farani iz črmošnjiške fаре: njegovo pastoralno in gospodarsko delovanje naj bi bilo zelo slabo, zaradi pomanjkljivega poučevanja verouka in opuščanja maš so zahtevali kaplana, ki bi popravil skromno versko življenje, kritizirali so Humarjevo obnašanje na prižnici, kjer naj bi javno ozmerjal posameznike; poleg tega naj ne bi obiskoval bolnih, ki so potem umirali brez poslednjih zakramentov. Glede gospodarskih zadev pa naj cerkvenim ključarjem ne bi dovolil vpogleda v cerkveno premo-

ženje, pa tudi z denarjem, ki so ga verniki namenili za revne, naj bi ravnal lahkomišlno.³⁶

Kot je bila običajna praksa, je takratni dekan v Novem mestu Jernej Arko dobil nalogo, naj preveri realno stanje v župniji in resnost obtožb. Na škofijskem ordinariatu so se spričo obtožb nagibali k temu, da bi župnika odpoklicali iz župnije. Arko je raziskal vse točke obtožbe in napisal poročilo ordinariatu, v katerem je pojasnil, da so razmere malce drugačne, kot je bilo prikazano v pritožbi. Veliko število podpisanih je bilo namreč povezano z dejstvom, da so podpise pobirali pod pretvezo, da od ordinariata zahtevajo kaplana; poleg tega so bili podpisi na posebnih polih papirja in ne pod samo pritožbo, tako da naj ljudje ne bi vedeli, za kaj točno gre. Pobudo za pritožbo naj bi dali bogatejši farani v Črmošnjicah, ki jih župnik omejuje, in imajo svoje interese ter bi se ga radi znebili. Tako opravljanje maš kakor tudi poučevanje verouka naj bi se izboljšalo, saj je v tem času župnik na prvo sveto obhajilo pripravil 38 otrok. Župnikova gospodinja je bila ženska, ki jo je Humar ozdravil in je potem ostala v njegovem gospodinjstvu. Dekan je poročilo zaključil s pripombo, da ima večina vernikov rada svojega župnika in da ne vidi težav.³⁷

Kljub zapletom z nekaterimi verniki je Humar-

³⁵ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis deželnega namestništva, 26. 4. 1865.

³⁶ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis faranov iz Črmošnjic, 29. 5. 1868.

³⁷ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis dekana Jerneja Arka, 7. 8. 1868.

ju do leta 1871 uspelo obnoviti štiri stranske oltarje, leta 1871 pa je ordinariat zaprosil za dovoljenje za prenovo glavnega oltarja, ki je bil zelo trhel in star (oltar je bil precej star že ob nakupu, saj je prej stal v župnijski cerkvi v Ribnici). Ravno v tistem letu je z oltarja padla sv. Trojica.³⁸

Po Humarjevi pritožbi leta 1872, da noče kaplana, ker ni dovolj dohodkov, je leto 1873 prineslo nove pritožbe. Štirinajst podpisanih mož je spisalo osem strani dolgo pritožbo s sledečimi pritožbami: prvi očitek je bil, da si je župnik podredil lokalno skupnost, ki mu je prej zaupala. Zaupanje pa si je hitro zapravil zaradi vmešavanja njegove gospodinje v zadeve skupnosti in spore. Ponovili so nekaj obtožb iz leta 1868, predvsem njegovo žaljenje prebivalcev, hkrati pa izrazili zadovoljstvo, ker so dobili vsaj kaplana, ki je katehet in poučuje verouk. Poleg tega, so nadaljevali, je bil župnik proti prihodu kaplana, kar je že takoj pojasnil in na več načinov ukrepal, da ta ne bi prišel oziroma da bi odšel, čeprav se je celotna skupnost strinjala, da bi povečali kaplanove dohodke. Sledile so obtožbe glede ravnanja z denarjem ter škode, povzročene župniji.³⁹ Spor med kaplanom in župnikom se je še poglobljajal. Pristojni dekan v Novem mestu je 10. decembra 1873 pisal na ordinariat, ker je moral raziskati njun spor in številne pritožbe proti župniku. Pri tem je vrnil pismo o odpustitvi iz škofije, ki ga je Humar prejel leta 1865, saj je menil, da zaradi sporov s kaplanom in celotno faro ni primeren za misijone. Nadaljnjo odločitev je prepustil škofijskemu ordinariatu.⁴⁰ Vsekakor pa nobeden od nastavljenih kaplanov ni vztrajal prav dolgo.

Pritožb nad neurejenim in dušnopastirsko slabim župnikom ni bilo konca. 17. januarja 1875 so se ponovno pritožili farani, 13 podpisanih je ponovno navedlo vse težave in tegobe, ki jih je povzročal župnik.⁴¹

Spor s kaplanom je dobil nov zagon 12. novembra 1875, ko je v župnišče v Črmošnjicah prišel nov kaplan Josip Merjasec. Že 14. novembra je pisal na škofijski ordinariat, da ga je župnik zelo mlačno sprejel in mu razložil, da je njegov prihod odveč in da lahko sam skrbi za pastoralno delo v župniji, saj dobro pozna kočevsko narečje. Poleg tega mu je prepovedal maševanje v župnijski cerkvi, dovolil mu je zgolj maševanje v podružnični cerkvi, njegov prihod pa mu je kot nezaželen predstavil tudi s strani faranov. Ko je hotel imeti kaplan v nedeljo zjutraj ob 6. uri mašo, je bila cerkev zaprta in ključ pri Humarju. Ta tako po kaplanovih besedah ni skrbel za dušno pastirstvo, ni

pridigal, ampak samo kritiziral posameznike, ni imel ne litanij ne krščanskega nauka, v ciboriju so bile plesnive hostije, tako da očitno ni bilo rednega obhajila; mežnar mu je tudi povedal, da že štiri tedne ni bilo svete maše. Tudi župnikov videz je bil neprimeren – pustil si je rasti ogromno brado in se ni oblačil kot duhovnik, saj je nosil zelene hlače. Verniki so novega kaplana sicer dobro sprejeli, župnik pa ravno obratno. Kaplan je zaprosil za premestitev.⁴² Decembra je ponovno pisal na ordinariat, češ da mu župnik povzroča težave pri namestitvi; on sam da se trudi za dobre odnose, vendar se vse konča z župnikovim godrnjanjem in kletvicami. Na osmih straneh se je obupani kaplan razpisal o vseh tegobah in zelo grdem župnikovem vedenju.⁴³

Pritožbe nad Humarjem so se nadaljevale vrsto let, vse do leta 1876, ko se je o njem negativno izrekel tudi novomeški dekan Simon Wilfan. Tako je padla odločitev o Humarjevi premestitvi v drugo župnijo, in sicer na Primskovo.⁴⁴

V gradivu župnije Črmošnjice ni mogoče najti dokumentov, ki bi pričali o Humarjevi zdravilski dejavnosti, tudi v nobeni od pritožb njegovo zdravljenje ni omenjeno. Izjema je le obroben podatek o ženski, ki jo je ozdravil in je potem ostala pri njem kot gospodinja. Razloge, da njegovo zdravilstvo pozneje ni bilo tako problematično, moramo iskati v širši družbeni sliki na Kranjskem v drugi polovici 19. stoletja.

Vzroki za velik uspeh župnika Humarja na Primskovem

V primerjavi s Črmošnjicami, kjer je župnija ob Humarjevem prihodu štela okrog 2.300 ljudi, je bilo Primskovo občutno manjše, kajti leta 1877 je tam bivalo 684 ljudi.⁴⁵ Brez težav lahko sklepamo, da je bil Humar v manjšo župnijo premeščen zaradi sporov, ki jih je imel tako s kaplani kot tudi s cerkvenimi in deželnimi oblastmi.

Humar je na Primskovo prišel julija 1876. Prejšnji župnik Januar Strah je umrl 2. decembra 1872, zatem sta ga kot župnijska upravitelja začasno nadomestila Franc Gorišek v letih 1872–1873 in Janez Juvanec v letih 1873–1876. Humar pa je prišel kot upravitelj in potem ostal kot župnik vse do svoje smrti leta 1890.⁴⁶

Pregled matičnih knjig in statusov animarum za

³⁸ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis Jurija Humarja ordinariatu, 18. 2. 1871.

³⁹ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis faranov iz Črmošnjic, 25. 5. 1873.

⁴⁰ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis dekana Simona Wilfana, 10. 12. 1873.

⁴¹ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis faranov, 17. 1. 1875; Dopis Matije Križe, 7. 11. 1875.

⁴² NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis kaplana Josipa Merjasca, 14. 11. 1875.

⁴³ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis kaplana Josipa Merjasca, 18. 12. 1875.

⁴⁴ NŠAL, ŠAL – Ž, š. 45, Črmošnjice, 1756–1886, Dopis Jurija Humarja ordinariatu, 31. 8. 1872; Dopis faranov iz Črmošnjic, 25. 5. 1873; Dopis dekana Simona Wilfana, 10. 12. 1873; Dopis faranov, 17. 1. 1875; Dopis Matije Križe, 7. 11. 1875; Dopis kaplana Josipa Merjasca, 14. 11. 1875; Dopis kaplana Josipa Merjasca, 18. 12. 1875; Dopisi leta 1876.

⁴⁵ *Catalogus cleri tum saecularis tum regularis diocesis Labacensis*, 1877.

⁴⁶ *Catalogus cleri tum saecularis tum regularis diocesis Labacensis*, 1872–1876.

drugo polovico 19. stoletja pokaže, da so precejšen del podeželskega prebivalstva sestavljali bajtarji, kajžarji in gostači, ki niso imeli svoje lastnine v obliki zemlje, s katero bi lahko brez težav preživljali svojo družino. Gruntarjev, ki bi si lahko privoščili najete hlapce in dekline za opravljanje del na kmetijah, je bilo malo. V družinah se je rojevalo veliko otrok, včasih tudi do 14 ali 15, pri čemer jih ni prav veliko ućakalo najstniških let. Smrtnost otrok predvsem do dveh let, pa tudi do desetega leta, je bila zelo visoka. O tem pričajo tudi statistični podatki v mrljskih knjigah Primskovega za leta 1870–1890.

Smrtnost v župniji Primskovo v obdobju 1870–1890.

Leto	Število smrti	Otroci do 2 let	Otroci 2–10 let	Nad 50 let
1870	15	4	×	10
1871	14	8	×	6
1872	26	8	8	8
1873	24	5	3	12
1874	28	7	×	9
1875	18	3	3	11
1876	21	2	8	6
1877	22	6	3	9
1878	12	3	3	4
1879	22	5	2	9
1880	19	5	1	10
1881	23	6	4	9
1882	20	5	3	4
1883	20	7	3	7
1884	24	4	3	15
1885	11	2	1	6
1886	15	3	4	5
1887	16	4	4	4
1888	11	4	1	6
1889	22	6	3	10
1890	26	7	5	12

Iz zgornje tabele je jasno razvidno, da je bila smrtnost majhnih otrok zelo visoka – najbolj izstopajoč primer je leto 1871, ko je umrlo 14 ljudi, od tega jih je bilo osem mlajših od dveh let, ostali umrli pa so bili stari nad 50 let. Najpogostejši vzroki smrti pri otrocih do dveh let so bili krči, sušica oziroma tuberkuloza, gliste, davica, griža in nedonošenost otrok, za katere ni bilo materialnih pogojev, da bi lahko preživeli. Presenetljivo visoka je tudi smrtnost otrok od dveh do desetih let, kar postane razumljivo, če pobližje pogledamo stanje v družinah. Otroci so se namreč rojevali skoraj vsako leto ali pa vsako drugo leto. Večje število otrok je pomenilo večjo količino hrane, ki je ni bilo na pretek, kar je povzročalo podhranjenost in večjo dovzetnost za okužbe. V družinah so pogosto preživeli najstarejši otroci, običajno prvi, in najmlajši, ko za njimi ni bilo več otrok, ki bi predstavljali nova lačna usta ob ognjišču. Med razlogi za smrt otrok do desetega leta tako najdemo sušico,

grižo, davico, hiranje, gliste in koze. Velikega dela teh bolezni danes ne poznamo več, saj so jih s cepivi in higieno zatrli.

V tem dvajsetletnem obdobju očitno na tem območju ni bilo epidemij španske mrzlice, kolere ali podobnih bolezni, ki bi pokosile del prebivalstva. Kljub temu pa zdravstveno stanje in predvsem zdravstvena oskrba bolnikov nista bila dobra. Običajno kmečko prebivalstvo, ki je v slovenskem prostoru vse do časa po drugi svetovni vojni predstavljalo veliko večino, si plačljivih uslug šolanih zdravnikov ni moglo privoščiti. Za primerjavo: v Trstu, ki je bil v tem času najrazvitejše mesto na širšem slovenskem prostoru, je en zdravnik oziroma ranocelnik prišel na 1.700 prebivalcev, pri čemer je to veljalo samo za mesto; v okolici Trsta je bila slika precej slabša.⁴⁷ Kmetje pa so imeli še eno težavo, in sicer si niso mogli privoščiti dolgega okrevanja na bolniški postelji, ker bi s tem zanemarili kmečka opravila, ki so morala biti opravljena brez zamude in ob točno določenem času. Za zdravstvene težave se niso menili, dokler niso postale prehude.⁴⁸ Ko pa so vendarle stopili do zdravnika, je bilo velikokrat že prepozno, saj zdravniki niso mogli pomagati, kar pa jih je v očeh ljudi pokazalo kot nesposobne. Ljudje so se tako raje obračali na razne ljudske zdravilce, ki so bili med ljudmi poznani in se je o njih širil glas, da vse ozdravijo.

Dežela Kranjska je imela leta 1890 50 doktorjev medicine in 27 ranocelnikov, pri čemer je bilo enajst zdravnikov okrajnih oziroma občinskih, ostali so bili v bolnišnicah ali pa zadolženi za mesto Ljubljana in okolico. V okraju Litija, kamor je sodilo Primskovo, je leta 1880 živelo 34.945 ljudi. Celoten okraj je imel samo enega doktorja medicine ter štiri ranocelnike, 19 izprašanih babic, samo eno javno lekarno in dve hišni lekarni. Da je bilo stanje zdravstvenega osebja resnično skromno, kaže pregled zdravstvenega osebja v Avstro-Ogrski, in sicer je na Kranjskem en zdravnik prišel v povprečju na 9.979 ljudi, kar to deželo uvršča skoraj na dno. Slabše je bilo edino v Bukovini, medtem ko so imele dežele Gorica z okolico, Istra in Koroška enega zdravnika na približno 5.000 ljudi. Najboljše stanje je bilo v Trstu in Spodnji Avstriji, kjer je en zdravnik prišel na približno 1.500 ljudi.⁴⁹

Takšno stanje zdravstvenega osebja je seveda povečevalo možnosti padarjem in ljudskim zdravilcem, ki jih je bilo v tem času še veliko. Zaupanje vanje je strmo naraslo, kadar jim je uspelo ozdraviti kakšnega bolnika, pa še cenejši so bili od zdravnikov. Poleg tega so ljudje pričakovali takojšnjo ozdravitev, medtem ko so zdravniki morali priti večkrat.⁵⁰ Dostopnost zdravnikov je bila slaba, kajti če pogledamo območje, kamor je sodilo Primskovo, je bil za celoten

⁴⁷ Železnik, *Zdravnik*, str. 295.

⁴⁸ Prav tam, str. 307.

⁴⁹ Zupanc, *Krain*, str. 176–178.

⁵⁰ Železnik, *Zdravnik*, str. 319.

okraj Litija samo en zdravnik, ki je skrbel za območje Litije, Zagorja, Šmartnega in Šentvida. Bolni iz vasi so tako morali na več ur dolgo pot, če so hoteli priti do zdravnika in zdravil. Tako so se raje obrnili na lokalne zdravilce.⁵¹

Drugo veliko prepreko je pomenilo plačilo. Kmetje v 19. stoletju niso imeli nikakršnih oblik socialnega zavarovanja, ki bi omogočilo cenejši ali brezplačen obisk pri zdravniku. Po navedbah Marije Makarovič je en obisk okrajnega zdravnika stal 20 goldinarjev (za primerjavo: 15 goldinarjev je stala manjša krava), in če je šlo za resno bolezen, en obisk zdravnika ni bil dovolj. To je pomenilo več obiskov in toliko več denarja brez zagotovila, da bo zdravljenje uspešno.⁵² Pri velikih družinah majhnih otrok pogosto sploh niso zdravili, saj je vsak strošek pomenil lakoto za ostale.

Kljub razmeroma visoki smrtnosti otrok do desetega leta in slabi uradni zdravstveni oskrbi je bilo razmerje med rojenimi in umrlimi v povprečju 3 : 2, kar je razvidno tudi iz spodnje tabele.⁵³ Nataliteta je bila kljub temu tako velika, da se je število prebivalstva precej povečevalo. Leta 1870 je v župniji Primskovo živelo 792 ljudi, leta 1890, ob Humarjevi smrti, pa 920. Deset let zatem je število prebivalcev naraslo že na 1.015,⁵⁴ kar kaže na strm vzpon. Naraščanje števila prebivalstva je razvidno tudi iz spodnje tabele:

Leto	Število rojstev	Število porok	Število umrlih
1870	27	7	15
1871	25	1	14
1872	16	2	26
1873	18	1	24
1874	21	4	28
1875	23	9	18
1876	28	8	21
1877	28	6	22
1878	27	3	12
1879	26	6	22
1880	25	6	19
1881	26	6	23
1882	27	10	20
1883	30	7	20
1884	31	8	24
1885	28	6	11
1886	31	4	15
1887	30	4	16
1888	30	13	11
1889	35	3	22
1890	24	4	26

V takšnih socialnih in zdravstvenih razmerah je imel Humar na Primskovem veliko možnosti za

uspeh. Ob selitvi je z njim prišel tudi glas o njegovih sposobnostih in uspešnem zdravljenju. K njemu so prihajale množice ljudi, med katerimi so v veliki meri prevladovali kmetje in delavci, sčasoma pa so pri njem pomoč iskali tudi uradniki in bogatejši sloji, ki so obupali nad uradno medicino. Humar je imel več stikov z znanimi osebami, dopisoval si je na primer z baronico Adelmo Vay, roj. grofico Wurmbrand, zdravilko, ki je imela v lasti posestvo Prevrat v Slovenskih Konjicah ter se je tudi sama ukvarjala s homeopatijo in spiritizmom.⁵⁵ K Humarju so prihajali ljudje iz Bele krajine, Dolenjske, Kočevja, Zasavja, Gorenjske in tudi iz drugih delov Avstro-Ogrske. Najbolj znani obiskovalec, ki ga je Humar ozdravil, je bil španski pretendent za prestol don Carlos, ki je imel težave z grlom in po uradnem zdravstvenem posegu ni mogel več govoriti. Po obisku pri Humarju se mu je stanje izboljšalo, za kar mu je bil zelo hvaležen.⁵⁶

Humar je na začetku svojega delovanja zdravil z glajenjem obolelih delov, potem pa je počasi prešel na magnetiziranje raznih pripomočkov, v glavnem kruha in vode, pa tudi vina in sladkorja. Včasih se je zgodilo, da so oboleli pojedli ves namagnetiziran kruh naenkrat, kar je povzročilo slabost, tako da je Humar raje prešel na oblate in papir.⁵⁷ Poleg magnetiziranja se je spoznal tudi na homeopatska zdravila. Pripravljal je razne mešanice in jih dajal ljudem, bil pa naj bi tudi jasnoviden, zaradi česar so mu nosili blagoslavljal loterijske listke. Vzpostavljaj naj bi stike z umrlimi in imel sposobnost iskanja ukradenih stvari. Zdravil je tudi na daljavo, tako da je namagnetiziral papir in ga poslal bolnemu. K njemu so prihajali bolniki z želodčnimi težavami, bolečinami v sklepih in hrbtenici, protinom, revmatizmom, epilepsijo, težavami z zobmi in očmi, glavoboli in migrenami, poškodbami, ošpicami ter drugimi obolenji.⁵⁸

Kako globoka je bila vera posameznega človeka v ljudske zdravilce in prepričanje, da so ti vsemogočni, pa kaže zgodba, objavljena v *Slovincu* 23. januarja 1893: »Z Notranjskega se nam poroča 19. t. m.: 'Strah je lepa reč pri hiši!' – pravi pogovor. Kako resničen je, naj potrdi ta-le dogodbica. Pred nekoliko dnevi je bil tu pri nas v Pl. okraden hlapec nekega krčmarja. Tat mu je ponoči izmaknil nekoliko oblačil, pa 43 goldinarjev denarja, ki so bili spravljani v mašni knjižici. Ker je shramba, kamor hlapci spravljajo svoje reči, precej skrita in varno zaklenjena, je vsakdo rekel, da kak tujec gotovo ni prišel, ampak, da je moral tu le kak domač, v hiši dobro znan uzmovič stegniti tatinsko roko po denarjih. Hlapcu pa je bilo seveda ne malo britko po denarjih, ki so bili sad večletnega trdega dela. Orožniki so sicer takoj drugi dan iskali tatu in ukradenih reči po nekaterih hišah, pa brez uspeha. Slučaj prinese ravno takrat v dotično krčmo be-

⁵¹ Zupanc, *Krain*, str. 177.

⁵² Makarovič, *Zdravstvena kultura*, str. 481–528.

⁵³ NŠAL, ZA Primskovo na Dolenjskem, Krstne, poročne in mrliske matične knjige.

⁵⁴ *Catalogus cleri tum saecularis tum regularis diocesis Labacensis*, 1870–1900.

⁵⁵ Ciglencečki, *Življenje in delo*, str. 105–106.

⁵⁶ Žurga in Maršič, *Cudodelnik s Primskovega*, str. 113–114.

⁵⁷ Židov, *Jurij Humar*, str. 329.

⁵⁸ Prav tam, str. 326–330.

rača prosit prenočišča. Ko berač izve, kako in kaj, svetuje okradenemu hlapcu vpricho vse družine, zbrane pri večerji, naj se nemudoma napoti na Primskovo k učenemu župniku, ki mu bodo kar v ogledalu pokazali tatu. Hlapec vesel sprejme dobri svet in se boče precej prihodnje jutro podati na pot do g. župnika. Tudi gospodar v to privoli in celo eden goldinar ponudi hlapcu za potovanje. Hlapec res drugo jutro vstane prav zgodaj in gre v srambo, preobleči se, – kar – o veselje! – najde na postelji ukradene, pa zopet nazaj prinesene denarje, toda le 35 gld, 8 jih je tat za-se obdržal, ali pa že zapravil. Splošno mnenje je, da tat ni bil daleč in da ga je le strah pred ogledalom g. župnika na Primskovem pripravil do tega, da je denar nazaj prinesel. Najlepše pa je to, da je g. župnik Humar, ki je slovel po vsej deželi in še onkraj njenih mej kot vsevednež in velik čudodelec, umrl že pred dve-ma letoma. Strah je vendarle dobra reč.⁵⁹

Jurij Humar, h kateremu so prihajali ljudje z globoko vero, da jih bo ozdravil, je tako še po smrti poskrbel, da je hlapec dobil nazaj svoje premoženje. Ta zgodba, ki se današnjemu človeku morda zdi naivna, daje jasno sliko, kako globoko zakoreninjeno je bilo prepričanje v ljudske zdravilce. Naj se ob tem spomnimo, da ni bilo še tako dolgo nazaj živo prepričanje, da ko gre človek enkrat v bolnišnico, je na pragu smrti in se od tam ne vrne več.

Nagrobna plošča Jurija Humarja na Primskovem.

⁵⁹ *Slovenec*, 23. 1. 1893, »Z Notranjskega«.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NŠAL – Nadškofjski arhiv Ljubljana
NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn.
NŠAL, ŠAL – Ž, š. 1, Adlešiči, 1796–1919; š. 45, Črmošnjice, 1756–1886; š. 309, Sostro, 1658–1861; š. 320, Stara Oselica, 1781–1960.
NŠAL, ŽA Primskovo na Dolenjskem, Krstne, poročne in mrliške matične knjige.

ČASOPISI

Slovenec, 1893, 1932, 1933, 1935.

LITERATURA

- Ambrožič, Matjaž: Patronatno pravo in jožefinski patronati. *Bogoslovni vestnik* 72, 2012, str. 71–88.
- Brvar, Bogomil in Karel A. Ceglar: *Življenje in delo Franca Ksaverja Pirca*. Peče: Kulturno in športno društvo, 2018.
- Catalogus cleri tum saecularis tum regularis diocesis Labacensis*. Ljubljana, letniki od 1862 do 1900.
- Ciglenečki, Jan: Življenje in delo baronice Adelme von Vay (1849–1925) in njena podoba v očeh lokalnega prebivalstva. *Pogled od zunaj na slovenski jezik, prostor in kulturo: v zgodovinski perspektivi* (ur. Neža Zajc). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2017, str. 95–110.
- Čadež, Viktor: Pisma Primskovskega gospoda. *Slovenec* 61, št. 122 (30. 5. 1933), str. 3.
- Francis: Jurij Humar. *Zgodnja Danica* 44, list 6 (6. 2. 1891), str. 45; list 7 (13. 2. 1891), str. 53.
- Lokovšek, Pavel: Primskovski gospod. *Slovenec* 60, št. 231 (8. 10. 1932).
- Makarovič, Marija: Zdravstvena kultura agrarnega prebivalstva v 19. stoletju. *Slovenski etnograf* 33/34, 1988–1990, str. 481–528.
- Rod se za rodod vrsti: zbornik župnije Primskovo na Dolenjskem ob 250-letnici začetka župnije* (ur. Pavel Sporn). Primskovo: Župnijski urad, 2003.
- Šašel, Ivan: Črtice iz življenja in delovanja nekdanjega Primskovega gospoda. *Slovenec* 63, št. 295 (22. 12. 1935), str. 15.
- Šolstvo skozi stoletja II.*, razstavni katalog. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1999.
- Trdina, Janez: *Podobe prednikov: zapiski Janeza Trdine iz obdobja 1870–1879*, 1, 2. Ljubljana: Univerzitetna konferenca ZSMS, 1987.
- Vodopivec, Peter: Kulturno-duhovne razmere na Slovenskem v 19. stoletju. *Bogoslovni vestnik* 67, 2007, str. 9–10.
- Zupanc, Franc: *Krain und seine öffentliche Gesundheit vom Jahre 1881 bis inclusive 1890 mit besonderer Berücksichtigung des Jahres 1890*. Laibach: Kleinmayr & B., 1893.

Železnik, Urška: Zdravnik med idealom in resničnostjo: zdravniško delo in ljudski odnos do zdravja in medicine v 19. stoletju. *Acta medico-historica Adriatica* 8, 2010, str. 293–328.

Židov, Nena: Jurij Humar in njegovo zdravljenje ljudi z magnetizmom. *Etnolog* 15, 2005, str. 323–343.

Žurga, Janez in Stanislav M. Maršič: *Čudodelnik s Primskovega. Jurij Humar 1819–1890*, II. izdaja. Celovec, Ljubljana, Dunaj: Mohorjeva založba, 1998.

S U M M A R Y

Jurij Humar – new knowledge on his life and work

Jurij Humar (1819–1890) was a traditional healer and a priest of the Ljubljana Diocese practicing homeopathy and magnetism. Although many works have been published on his healing practices, most focused on his last period, 1876–1890, when he served in Primskovo. Humar's active service as a priest can be divided into two periods. The first one spans 1848 and 1858, when he worked as a chaplain in Adlešiči, Črmošnjice, and Sostro. In the second period, from 1858 until he died in 1890, he served as a parish administrator or parish priest in Stara Oselica, Črmošnjice, and Primskovo in Lower Carniola. Most of these were remote places, far away from major centres and important institutions.

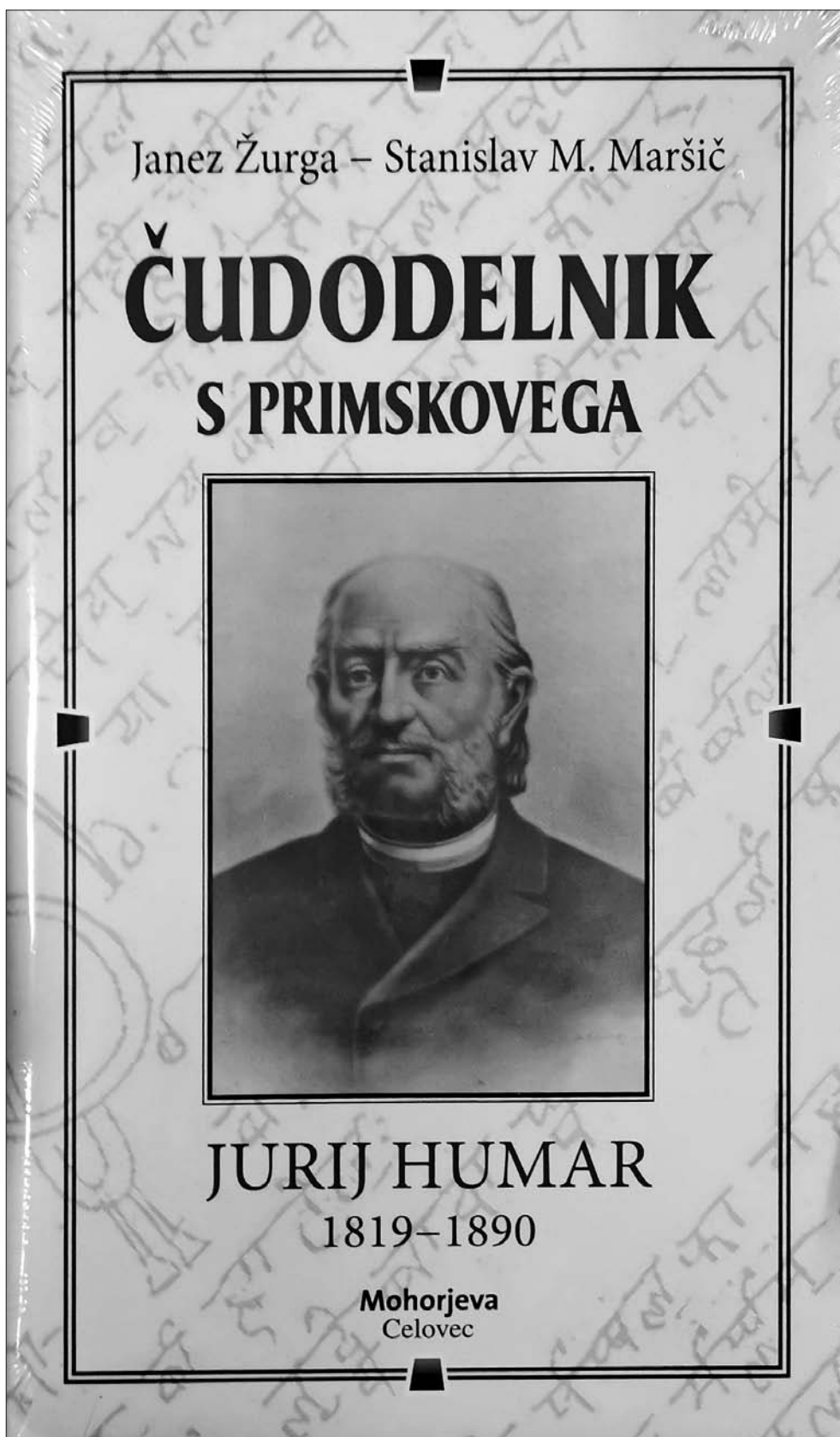
Humar was a highly educated man; he spoke several languages and created an international language composed of 2000 words and 200 forms to facilitate communication among missionaries. He was

interested in philosophy, theology, natural sciences, and astronomy, all surpassing the knowledge of an ordinary priest from a rural environment.

The article largely focuses on the period before Humar's arrival in Primskovo and hence on parish sources that have so far not been used and that now shed new light on his personality. Whereas his difficult character was already revealed during his first office in Adlešiči, his healing practice became the source of his trouble in Sostro. Sought by many sick people and providing treatments without any official medical knowledge, he attracted the attention of the authorities, and carried on as a healer despite the imposed penalties. During his service in Črmošnjice, he corresponded with a missionary in North America Franc Pirc, as he wanted to join him, but without success. Humar did not get along with his frequently changing chaplains, and many believers complained over his neglect of his pastoral duty and his authoritarian nature.

Initially, Humar treated people by rubbing the ailed parts of the body and then began to magnetize various accessories, usually bread and water. Apart from possessing a vast knowledge of homeopathic remedies, he was reportedly also a clairvoyant. At first, the majority of patients that visited him were from rural and working-class backgrounds, and later also people from noble and official ranks who had given up on official medicine. Humar gradually built himself a growing reputation as an effective healer.

Much of Humar's success was also owed to Carniola's unfavourable statistics revealing that 10,000 inhabitants only had one physician who would charge large sums of money without any guarantee that one single visit would suffice. In exchange for his treatment, patients brought Humar gifts that they could afford, in addition to which other people's testimonies of being cured strengthened their belief in their own recovery.

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)